

SİYASİ LİDERLER VE MEHMET EMİN RESULZADE'NİN SOSYAL VE SİYASİ İDEALLERİ

M.Resulzade'nin portresi. Ressam O.Sadıkzade

Mehmet Emin Resulzade (1884-1955) son yıllarda Azerbaycan, ABD, Avrupa ve Rusya'nın tarihçi ve yazarlarını tarafından yoğun bir şekilde incelenen siyasi bir liderdir. O geniş siyasi faaliyetin yanı sıra milli bağımsızlık tarihine ilişkin çok sayıda analitik yazıların yazarı, Azerbaycan, İran, Türkiye ve Avrupa'da çıkan gazete ve dergilerde çalışmış, Azerbaycan ve Şark edebiyatı üzerine çok orijinal yazılar yazmış edebiyatçı ve nihayet yazar ve tercümandır.

20. yüzyılın başında Azerbaycan'ın içtimai ve

siyasi düşünce hayatının beş önemli figürü – Ali Bey Hüseyinzade (1864-1940), Ahmet Ağaoğlu (1869-1939), Neriman Nerimanov (1870-1925), Mehmet Emin Resulzade (1884-1955) ve Alimerdan Bey Topçubaşov (1865-1934) – geçen yüzyılın ilk çeyreğinde siyasi muhitin oluşmasında ve içtimai-siyasi akımların yönlendirilmesinde büyük rol oynamışlardır (burada diğer ünlü politikacıların da rolünü küçümsemek lazım). Bunun dışında N.Nerimanov hariç bu siyasiler aynı yüzyılın ikinci çeyreğinde de faaliyet göstermişlerdir. Siyasi tahribatlar dalgası bu düşünürleri Vatandan uzaklara savurmuştur. Azerbaycan'da Sovyet hakimiyeti kurulduğu sırada onlar da değişik nedenlerle yurt dışına gitmiş ve hayatlarının sonuna kadar orada yaşamışlardır: A.Topçubaşov Paris'te, A. Hüseyinzade, A. Ağaoğlu ve M.E. Resulzade Türkiye'de, N.Nerimanoğlu – Moskova'da.

N.Vezirov, C.Memmedguluzade, M.Sabir, Ü.Hacıbeyli, E.Hakverdiyev ve diğer tanınmış yazar ve sanat adamları, bazı istisnalar hariç, her ne kadar doğrudan siyasi faaliyetle uğraşmasalar bile şüphesiz ki ülkenin içtimai ve siyasi hayatına büyük etki etmişlerdir. Bu istisnalara Ü.Hacıbeyli'nin İttihat Partisi'ndeki, Y.V.Çemenzeminli ve C.Cabbarlı'nın Müsavat Partisi'ndeki faaliyetlerini ait edebiliriz. Sadece N.Nerimanov hem politikayla hem de yazarlık faaliyetiyle başarılı bir şekilde uğraşmıştır.

20. yüzyılın başlarında içtimai ve siyasi yaşamda müzakere edilen ana temalar nelerdi? Bu temalar; a) Abbaskulu Bakihanov'un faaliyetinde kayda değer

iz bırakmış, Mirza Feteli Ahundov'un esaslandığı ve propagandasını yaptığı, Hasan bey Zerdabi'nin şevkle savunduğu Avrupalaşma, b) Cemalettin Afgani, A.Hüseynzade ve genç A.Ağaoğlu tarafından ileri sürülen İslamlaşma, c) M.F.Ahundov'un çalışmalarında altyapısı hazırlanmış, A. Hüseyinzade, Z.Gökalp, A.Ağaoğlu ve diğerleri tarafından işlenip hazırlanarak geliştirilmiş Türkçülük idi. Birinci Rus Devrimi arifesinde N.Nerimanov ve M.E.Resultzade'nin başını çektikleri sosyal demokrat hareket daha popülerdi. Aynı zamanda, özellikle Celil Memmedguluzade ve Ü.Hacıbeyli gibi yazar ve şairlerden beslenen Azerbaycancılığın kendini gösterdiğini görmekteyiz.

A.Bakihanov, M.F.Ahundov, Hasan Bey Zerdabi gibi düşünürler tarafından başlatılmış ve desteklenen, yukarıda zikredilen ve zikredilmeyen kişilerin yüce amacı olarak belirlenmiş aydınlanma hareketi konusu elbette özel dikkat çekmektedir. Geri kalmışlığı ortadan kaldırmanın yolları aranırken aydınlanma her zaman öne çıkmıştır.

Aydınlanma hariç, yukarıda vurgulanan içtimai ve siyasi ideallerin her birisi toplumun gelişimini belirleyecekti ve her birinin kendi önderleri, ateşli taraftarları, aynı zamanda ateşli düşmanları vardı. Kendi düşünceleri uğruna mücadelede kullanılan akıl, yetenek, tercih ettikleri yolun doğruluğunu tastik etmek için kullandıkları enerji ve organizatör kabiliyetleri – tüm bunlar ilerlemenin inanç ve ümidini aşıyordu. Siyasi ve edebi gazetecilik hareketini zenginleştiren ve güçlendiren rekabet ve mücadele liderler arasında çatışma doğuruyordu ve bu gayet doğal bir durumdu.

Tarihi geçmişe birçok açıdan siyasi idealleri doğrultusunda bakan araştırmacı veya gazeteci ya mücadeleyi yeni renklerle daha da koyulaştırmaya çalışmış ya da "milli birlik" adına bazı gerçekler konusunda susmayı tercih etmiş veya da tarihi şahsiyeti idealize etmeye çalışmıştır. O günlerin mücadelesi günümüzde değişik zaviyelerden yansıtılırken, örneğin N.Nerimanov ve M. Resultzade takipçileri arasında tartışma çıkmaktadır. Genelde ikinciler aniden saldırıya geçiyor ve birinciler

savunmaya geçer ve bazı durumlarda da anlaşmaya varırlar. Üzerindeki gizem ve sis örtüsünü kaldırarak gerçeğe yakınlaşmak için (bu neredeyse hiçbir zaman mümkün olmamıştır) put oluşturmamak ve sistemli ve uzun süren araştırmaların yapılması gerekir.

M.Resultzade yukarıda bahsi geçen beşliğin genç üyesi olarak hayatının yarım yüzyılından fazlasını siyasi mücadeleye hasretmiştir. Bu mücadele özerklikten başlamış ve Azerbaycan'ın tam bağımsız olma düşüncesine erişmiştir. Kaderine muhacir olma yazılmış, hayatının yarıdan fazlasını muhacerette yaşamıştır. Yabancı ülkelerde hayatın zorlukları ve ağırlığı onun siyasi iradesini, kararlılığını ve hedeflerini kıramamış, bilakis yıllar geçtikçe daha da güçlendirmiş, daha keskin ve kapsayıcı derinliğe sahip yazılar üretmiştir.

Azerbaycan'da basın oluşumu ve gelişiminde M.E.Resultzade'nin büyük hizmetleri vardır. M.E.Resultzade hala genç iken içtimai örgütlenmenin gerekçiliğine inanmış, hayır ve maarif kurumlarında aktif rol almış, o zaman Azerbaycan'ın en güçlü siyasi partisi olan Müsavat Partisinin başkanı ve esas ideologu olmuş, daha sonra Türkiye ve Avrupa'da Azerbaycan'ın siyasi cemiyetlerini kurmuştur. Yayın faaliyeti coğrafyasının genişliğine göre Azerbaycan'da hiç kimse M.Resultzade ile kıyaslanamaz. O Kafkas, İran, Türkiye, Avrupa ülkelerinde birçok gazete ve dergilerin yazarı ve naşiri olmuştur. O ve Ahmet Ağaoğlu Azerbaycan tarihinde en çok siyasi makale ve broşür yazar yazarlardır. Y.Akçura Ahmet Ağaoğlu'nun

M.Resultzade (sağda) Sosyal-demokratlar M.Azizbeyov (solda) ve N.Nerimanov'la (ayakta). 1904-1905.

M. Resulzade. Ankara, 1950.

dilinden şaka olarak söylenmiş bir deymi aktarmaktadır: «Eğer yazdığım yazıları bir yere toplarsak Bakü'den İstanbul'a kadar geniş bir yol inşa edilir».

M. Resulzade siyasi hayata 18 yaşında atılmış ve çok değişik konularda; siyaset, eğitim, kültür, ekonomi ve edebiyat konularında yazmaya başlamıştı. Bu dönem sosyalist düşüncenin güçlendiği ve siyasette milletçiliğin uyandığı bir dönemdi. 20. yüzyılın başında büyük siyasi ve toplumsal yankılar uyandıran olaylar

M. Resulzade. Ankara, 1950.

yaşandı: Rusya'da 1905 devrimi, İran meşrutiyeti ve sonraki olaylar, Türkiye'de Genç Türkler hareketinin yükselişi, Kafkaslarda Ermeni-Müslüman çatışmaları ve Türkiye-Azerbaycan karşıtı faaliyetler sürdüren Ermeni siyasi parti ve hareketlerinin örgütlenmesi. Tüm bu olaylar Azerbaycan'da siyasi basın, siyasi düşüncenin görünmemiş yükselişine ve siyasi partilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dalga içinde "Hümmet" (N.Nerimanov, M.Resulzade, M.Azizbeyov ve b.), "Difai" (Nasip Bey Yusufbeyli, A.Ağaoğlu ve b.), Tüm-Rusya Müslümanları İttifakı (A.Topçubaşov, İsmail Gaspıralı, Y.Akçura ve b.) teşkilatları ve onlarla birlikte basın organları da meydana geldi. Bu dönem Rusya'daki Kazan ve Kırım Tatarları, Azerbaycanlıların temsilcileri İstanbul aydınlarıyla sıklıkla içinde olup fikir mübadelesinde bulunuyorlardı.

1905 Rus Devriminin yenilgisinden sonra M. Resulzade İran'a gitti ve orada İran Meşrutiyet Hareketine katıldı. Orada o Sattarhan, Bağırhan, Sait Hasan Takizade gibi önderlerle tanıştı, Terakki gazetesinde büyük ilgi uyandıran "İran Mektupları"nı, sosyal demokratların rakibi olan partilere yönelik eleştirel yazılarını yayınladı. O İran'daki Avrupa tipli ilk gazetenin, İran sosyal – demokratlarının yayın organı olan İran-i Nov gazetesinin editörüyüdü. Bu gazete ülkenin sosyal ve siyasi hayatı, siyasi düşüncenin şekillenmesi ve gazeteciliğin gelişmesi üzerinde çok etkili olmuştur. Gazetenin içeriğini emperyalizm ve Rusya karşıtı ruhta, aynı zamanda Rus sosyal-demokratları dayanışmacılık ruhunda yazılmış uluslararası ve bölgesel yenilikler, ayrıca milli meseleler oluşturuyordu. İran-i Nov okuyucuların hem siyasi hem de edebi zevkine cevap vermeye çalışıyordu. Gazetede Marksist düşüncenin temelleri, yoğun bir şekilde açıklanırken, "Komünist Partinin Manifestosu", "Kapital", "Siyasi İktisadın Tenkidi" eserlerine şerhler yazılıyordu. Fakat Mayıs 1911'de güçler dengesi değişti ve Rusya'nın İran hükümeti üzerindeki baskıları nedeniyle M.Resulzade İstanbul'a gitmek zorunda kaldı. İstanbul o sırada İran ve Rusya'dan gelen Müslüman siyasi muhacirlerin sığındığı bir şehir idi.

Rusya'da devrime hazırlanan sosyal-demokrat harekete yönelik hükümetin nefreti siyasi söylem geliştiren herkese yönelikti. Ya yer altı faaliyete geçecekler ya da yurt dışına iltica edeceklerdi: üçüncü bir yol yoktu. Milletın problemleriyle uğraşan eğitimli liderlerin hayati önem arz etmesine inanan Üzeyir Hacıbeyli "Terakki" gazetesinin 27 Ağustos 1909 tarihli sayısında şöyle yazıyordu: «...Bizim için çalışan ve haklarımızı vicdanla ve şerefle koruyan birisi vardysa o da Ahmet Bey idi. Onu ülkesini terk etmeye zorladılar... Ahmet Bey'den sonra Garabey Garabeyov (doktor, gazeteci ve toplum önderi, 1874-1953) idi ve onu ülkeyi terk etmek zorunda bıraktılar. Onların dışında Alimerdan Bey Topçubaşov vardı ve onu da ülkeden kaçmak zorunda bıraktılar. Bir de Neriman Nerimanov vardı, onu da hapse attılar ve ailesini aç bıraktılar».

O dönemde İstanbul'da hakim olan siyasi akımlar Türkçülük ve Turancılık idi. Bu düşünce akımlarının temsilcileri Rusya'dan gelen muhacirler Yusuf Akçura, Ali Bey Hüseyinzade ve A.Ağaoğlu idiler. Türk siyasi düşüncesini temsil edenlerden biri de Ziya Gökalp idi. Volga Tatarlarından olan Y.Akçura 1904 yılında "Osmanlık, İslamcılık ve Türkçülük" şiarını ileri sürmüştür. A.Hüseyinzade ise 1905-1906 yıllarında siyasi Türkçülük ve Turancılığın esas hükümlerini formüle etmiş, ünlü sloganı "Türkleşmek, İslamlaşmak, Avrupalaşmak"ı ileri sürmüşlerdi. M. Resulzade bu siyasi önderlerin ve ideologların arasında en genci idi ve onlardan öğreniyordu. O "Türk Yurdu" dergisinde "İran Türkleri" eserini yayınlamıştır.

1913 yılında M. Resulzade yeteri kadar olgun bir siyasetçi olarak Bakü'ye geri döndü ve Müsavat Partisi'nin düşünce adamlarından biri olarak milli gelişim konularında yazılar yazarak aktif faaliyetlerini devam ettirmeye başladı. M.Resulzade bünyesinde, Rusya Müslümanlarının eşit haklarına yönelik sosyal-demokrat ve İslamcı-Türkçü düşünceleri bir araya getiren siyasi programı ileri sürdü. Sistemli ve yoğun çalışmaları sonucunda M.Resulzade Müsavat Partisi'ni geniş ve çekici programa sahip ciddi bir partiye dönüştürebildi.

Bu yolda 1915 yılında çıkardığı "Açık Söz" gazetesini önemli rol oynamıştır.

1917 Şubat Devrimi ülkedeki iktidar mücadelesini daha da şiddetlenmesine neden oldu. Bu şartlar altında Bakü'de 15-20 Nisan'da düzenlenen Kafkasya Müslümanları Kurultayı, Mayıs'ta Moskova'da düzenlenen Rusya Müslümanları Kurultayında M.Resulzade'nin yeni Rusya'nın inşasında arazi özerkliği düşünceleri aktif bir şekilde dile getirilmiştir. Böylece M.Resulzade A.Topçubaşov'la birlikte arazi özerklik düşüncelerini savunan akımın önderi oldu. O dönemde Bolşevikler hariç Rusya'nın tüm siyasi güçleri üniter Rusya devleti düşüncesinden yana idiler. Böylece, söz konusu durum kendi programına halkların kendi kaderini belirleme hakkını dahil etmiş Bolşeviklerle işbirliği gereksinimini de ortaya çıkardı. Fakat 1917 Ekim ayında Bolşeviklerin Rusya'da zafer kazanmasından sonra Güney Kafkasya'nın milli partileri olarak Azerbaycan'ın Müsavat Partisi, Gürcü Menşevikleri ve Ermenistan'ın Taşnaksütyun

M.Resulzade. Ankara, 1950.

M.Resulzade. 1919.

Partisi bölgesel bir devlet kurmak arayışları içine girerek Maverayı Kafkas Seymi'ni kurdular ve Bolşeviklerle yollarını ayırdıklarını ifade ettiler. 1918'de Bakü'de Müslüman ahaliye karşı uygulanan katliamlar Müsavat ve Bolşevikleri bir birine karşı açıkça düşman ilan etti.

O dönemde M.Resulzade Azerbaycan Milli Şurası'nın Başkanı seçilmiştir. 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti tesis edildikten sonra Azerbaycan'ın önde gelen siyasilere A.Topçubaşov'un başkanlığında parlamento oluşturuldu M.Resulzade de Müsavat Parti grubunun başkanı oldu.

Yüksek milli ruh, milli politika, parlamentarizm ve devlet yönetimi tecrübesi, Azerbaycancılık düşüncelerinin güçlenmesi Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin var olduğu 23 aylık süreyi Azerbaycan halkının tarihinin şanlı sayfaları yaptı.

Sonraki şartlarda, Rusya'da iç savaş Bolşeviklerin lehine değişince, Atatürk ve Lenin her iki taraf için önemli olan müttefiklik ilişkilerini geliştirirken Kızıl Ordu da Azerbaycan'ın sınırlarına doğru yaklaşıyordu. Bu durumda Azerbaycan'ın siyasi elitleri arasında Rusya ile ortak dil bulma çabası içine girenlerin sayısı da artmaya başladı. 1919 yılı sonlarına gelindiğinde M.Resulzade

ve M.Hacinski'nin önderliğindeki sol kanat Bolşeviklerle yakınlaşmada her hangi sakınca görmezken partinin Feteli Han Hoyski önderliğindeki sağ kanadı radikal bir tutum sergilemişlerdi. Sonuçta parlamento komisyonu hakimiyetin devredilmesine ilişkin Bolşevik ultimatomunu kabul etti.

Bolşevik darbesi sonrası M. Resulzade bir müddet Azerbaycan'ın Lahıç köyünde saklandı. Orada çok orijinal ve romantik eseri olan "Asrımızın Siyavuşu" eserini yazdı. Bu, Azerbaycan, Azerbaycancılık, Azerbaycan bilimi konusunda yazılacak eserler silsilesinin bir başlangıcı idi. Daha sonra ömrünün sonuna kadar yorulmadan ve ilham alarak Bu tür eserleri muhacerette ve ömrünün sonuna dek yorulmadan ve coşkuyla yazmaya devam edecekti.

Kısa süre sonra M.Resulzade tutuklanarak Bakü hapisanesine atıldı. Fakat kendisiyle iyi ilişkileri olan İ.Stalin onu hapisten çıkararak Moskova'ya götürdü. M.Resulzade 1922'de Finlandiya'ya, oradan da Türkiye'ye iltica edebildi. 1922'den 1931'e dek M.Resulzade Azerbaycan muhaceretinin bir araya getirilmesi planları üzerinde çalıştı. Fakat ne Türkiye'de ne de Avrupa'da bunu tam anlamıyla gerçekleştiremedi. 1923 yılında sert Sovyet karşıtı çizgisiyle tanınan "Yeni Kafkasya"

M.Resulzade. Ankara, 1950.

dergisini yayınlamaya başladı. Dergi 1927 yılında Sovyet hükümetinin baskıları sonucunda kapatıldı. M.Resulzade başka adlar altında yayın yaparak faaliyetini devam ettirdi. Sonunda 1931 yılında Sovyet-Türk ilişkilerine zarar verdiği gerekçesiyle kendisinin ikinci vatani olarak gördüğü Türkiye'den sınır dışı edildi. Fakat yılmak, yorulmak, şartlara uygunlaşmak coşkulu tabiata sahip bu şahsiyete yabancı bir özellikti. O dönemde M.Resulzade ile A.Ağaoğlu ve A. Hüseyinzade arasındaki görüş ayrılıkları daha da büyümüştür. Ayrıca M.Resulzade Türkiye hükümeti için sorun oluştururken, A.Ağaoğlu ve Y.Akçura milletvekili bile seçilmişlerdi.

Sonraki dönemlerde M.Resulzade değişik Avrupa ülkelerinde – Polonya, Almanya, İsviçre ve romanya'da yaşamış, genelde de zorunlu olarak bir ülkeden diğerine taşınarak kendi faaliyetini iki istikamette kurmuştur: a) muhaceret arasında Sovyetler karşıtı faaliyetlerin organizatörü olmuş, b) bir mücadeleci olarak gazete ve dergiler çıkarmış, aydınlatıcı yazılar yazmış, araştırmacı olarak makale ve broşürler yayınlamıştır. SSCB halklarının

muhacir temsilcilerinden müteşekkil "Prometheus" cemiyetinde, "Kafkas Konfederasyonu Antlaşması" hareketinde A.Topçubaşov'la birlikte mücadelenin ön saflarında yer almıştır. Onun II. Dünya Savaşı sonrası Azerbaycanlı savaş esirleriyle ilgili faaliyetlerini ayrıca vurgulamak gerekir.

1947 yılında M.Resulzade Türkiye'ye geri döndü ve "Azerbaycan mücadelesi"ne devam etti. O Rus muhaceretinin Sovyetler Birliğinin muhtemel yıkılışı sonrası Rusya'nın üniter devlet olarak inşa edilmesini eleştirirken Kafkas Birliği düşüncesini de her bir şekilde canlı tutmaya çalışmıştır.

Mehmet Emin Resulzade, gençliğinde şiirler ve öyküler yazmış, araştırmacı ve gazeteci yazar olarak ün kazanmış, ünlü edebiyatçı, kültürbilimci ve tarihçi olmuştur. Hayatının son yıllarını (1950-1955) daha ziyade bu alanlarda kitap ve makale yazmakla geçirmiştir. Bu çalışmalar arasında "Azerbaycan Şairi Nizami" eseri bugün de önemini korumaktadır. ❀